

ТЕОРИИ ЗА ЧЕТЕНЕ В КОНТЕКСТ НА ЧЕТЕНЕ С РАЗБИРАНЕ

Антония Тонева Кръстева, Мирослава Петкова Митева-Тенева

**THEORIES ON READING IN THE CONTEXT OF READING
COMPREHENSION**

Antonia Toneva Krasteva, Miroslava Petkova Miteva-Teneva

Summary: Reading comprehension has a fundamental role in social adaptation and the cognitive functioning of every person.

The acquisition of reading skills is a major priority for every educational system. It is a main research goal with a different research field for psychologists, teachers, methodologists and others. In an attempt to reveal and describe the essence of reading, multiple theories have been formulated, which consider it from a different viewpoint and provide a different answer to many of the questions related to reading comprehension.

Key words: theories on reading, reading comprehension, communication theory, cognitive theory, psychological theory, neurophysiological theory, semiotic theory, information theory, sociological theory

Увод

Проблемът за четене с разбиране се интерпретира от различни теории в специализираната литература. Те са съотнесени към идеята за езиковото обучение на учениците, където последователно се формират умения за слушане, говорене, четене и писане. За разлика от говоренето и писането, слушането и четенето са рецептивни, скрити процеси, които имат само една външна изявява, изразена в предизвиканите от тях реакции у слушащото/четящото лице. Докато уменията за говорене и слушане се развиват при естественото непреднамерено общуване с околните, то уменията за четене и писане се формират преднамерено чрез обучение. Те не са природни способности, които да се активират при навършването на определена възраст, а са сложно равновесие между културното и биологичното. При овладяването им в мозъка на човек се поражда биологическа „криза“, защото в него липсват генетични модели за извършването им (Kyosev, 2013).

Редица изследвания установяват факта, че **уменията по четивна грамотност полагат основите за успешното справяне на учениците не само в училище, но и в живота**. В този контекст, според действащата образователна нормативна документация у нас, тяхното формиране започва още от последните две години на предучилищния период и продължава цял живот.

Фундаментално значение за формирането на умения за четене с

разбиране се отрежда на оgramотяването в първи клас. Очакванията към уменията на учениците по четене още в края на началния етап на обучението е те да са научили ефективно да общуват чрез четене, писане, говорене и слушане. На тяхна основа се планира, развива и осъществява и педагогическото въздействие (Учебна програма по БЕЛ за 1. клас, <https://www.mon.bg/bg/2190>).

В опит да се разкрие и опише същността на четенето са създадени множество теории, разглеждащи го от различна гледна точка и отговарящи по различен начин на много от въпросите свързани с четенето с разбиране.

Във връзка със значението на уменията за четене за успешната реализация на личността, в специализираната литература съществуват многобройни опити за определяне на същността на четенето. **Четенето се разглежда като дейност и като процес.** Проследява се историческото му съществуване и неговото развитие, като се отчитат промените в обществения живот, влиянието на социалната среда, мястото на четене при появата на технологиите. Изследват се еволюцията в стиловете четене и в практиките на читателското поведение. Анализират се комуникативните и психическите процеси, структурата на текста, езика на автора, жанровата специфика на литературните произведения, педагогическото общуване, стилът на преподаване от педагога и психолого-физиологическата подготовка на четящия (Tankova, 2012; Kyosev, 2013; Ignatova, 2009; Bizhkov, 2004; Georgieva, Yoveva & Zdravkova, 2005 et al.).

Разкриване на същността на четенето вълнува не само образователните институции, но и други организации – неправителствени, библиотечни и т.н. То е основна изследователска цел с различно изследователско поле за психолози, педагози, философи, методисти, издатели, библиотекари, литературоведи, лингвисти и други.

Целта на настоящото изследване е да се разгледат част от теориите, свързани с четенето в контекста на четенето с разбиране у първокласниците, както и да се опише основното им изследователско поле.

Изложение

Употребата на езика в социалните ситуации е най-съществената функция на езика, което предопределя и изразява неговата прагматичната страна. Този факт налага на първо място да бъде разгледана **комуникационна теория на четенето.**

Комуникационната теория разглежда алгоритъма на четенето като комуникация, която се реализира между автора и четящия посредством написаното. Понятието комуникация има латински произход *communis* и означава “съвещавам се с някого”. То е категория от идеалистическата философия и означава общуване, с помощта на което “Азът” разкрива

себе си пред друго. Реализира го, защото осъзнава своята взаимозависимост от другите хора, а не заради наложени от обществото образователни изисквания (Vasileva, <https://bpos.bg/publication/18690>).

В контекста на тази теория четенето се разглежда като незавършен комуникативен акт, тъй като комуникацията остава еднопосочна от автора към четящия. Четенето се превръща в средство за самообщуване на читателя със самия себе си посредством четивото (<https://webcache.googleusercontent.com>).

В своето изследване З. И. Кличникова разглежда четенето като процес на комуникация с автора, чийто основен компонент е разбирането на прочетеното. Определя разбирането на текста като писмено послание, което изисква голяма психическа активност заедно с активна преработка на декодираната графически информация зададена от автора. Изтъква, че не толкова написаното, колкото емоциите, които преживява читателят и които ще формират неговите мисли и черти от характера са сред факторите, оказващи влияние върху разбирането. Препоръчва обучението по четене да започне чрез обучение в устно общуване (Klichnikova, 1983).

В опит да изясни същността на четенето, М. Цветкова дефинира информационно-комуникационен алгоритъм при четене като постъпателен и обратим цикъл преминаващ през шест фази: възприемане, разбиране, осмисляне, интерпретиране, формиране на личността и влияние върху външното ѝ поведение (Stoeva, <https://media-journal.info/?p=item&aid=417>).

В нашето съвремие човек, и в частност ученикът, са в постоянно действие, като са подложени на въздействието на огромен обем от информация. Това изисква бързата им адаптация и задължителна творческа, стратегическа и интерактивна промяна. Още от първи клас детето трябва да се научи и да успява да видоизменя алгоритъма си за възприемане, обработване и съхранение на информацията, която получава и използва за комуникация.

Всеизвестен факт е, че още от раждането си детето се учи да контролира събитията и да се разбира с хората чрез речта си. Развитието на социалните и комуникативни умения най-общо може да премине през **три етапа**. На **първия етап** детето се учи да формулира изказвания според своята цел – описателни, за да може да привлече вниманието на друг към себе си. Постепенно започва да формира умения за водене на разговор, т.е. да бъде в позицията не само на слушащ, но и на говорещ. На **по-късен етап** овладява умения за съставяне на собствени обяснения, определения и разкази. Формира умения за четене и писане, за да може да реализира комуникацията чрез писаното слово.

С възникването на когнитивната психология, като нова наука на познанието, датираща своето начало след Втората световна война в САЩ, се изследва определена сложна съвкупност от психически процеси при четенето. Те водят до достъпни за проверка данни, целящи да

превъзмогнат старите възгледи за отсъствието на взаимозависимост между материалното и психическото. Зараждането ѝ като научна дисциплина е в следствие на търсенето на отговор на редица въпроси свързани с четенето, произтичащи от резултатите от социологически проучвания в САЩ констатиращи, че 8 милиона деца изпитват затруднения при четене и поради това пораждат криза в образованието (Kyosev, 2013).

Когнитивната теория разглежда четенето във връзка с познавателните процеси като отделя съществено внимание на усещанията и възприятията при четенето. Тази теория изследва зрението на четящия при осъществяването на четенето. Изяснява се обвързаността и ролята на психичните процеси – паметта, мисленето, вниманието, въображението и емоциите за постигането на четенето с разбиране.

Когнитивната психология търси интердисциплинарни взаимоотношения, като съпоставя данни от психологически експерименти, свързани с четенето, поведенчески анализ и топографски анализ на определени процеси в мозъка. Подлага на анализ възможностите читателският процес и разбирането да бъдат математически или компютърно моделирани.

В своето изследване Вг. Chamak (1999) разглежда четенето като най-важния когнитивен процес, който е образец за интелигентно поведение. Когнитивната психология отхвърля старите формули, разглеждащи трудностите при възприемане на текст, за да издигне нови модели по отношение на четенето. Разглежда четенето в две направления. Първото направление изследва визуалното разпознаване на буквите, думите и елементите на текста, процесите на декодиране и четивността – шрифт, структура и т.н. Второто направление анализира и моделира процесите на разбирането, като се стреми да го опише чрез метапознавателните когнитивни стратегии и стилове, с читателското поведение и читателското развитие (by Kyosev, 2013).

Когнитивната теория въвежда термина фонологична увереност, с който описва съзнателното отношение на читателя към фонемното ниво на потока на речта и способността му да отделя фонемите от звуковия или текстовия поток. Да възпроизвежда и натовазва със смисъл езиковите единици. Основавайки се на експериментите в тази насока, К. Stanovich акцентира върху по-голямата ѝ важност при началното обучение по четене в сравнение с възможността за визуално разпознаване на цели думи, активен речник, възможности за устно разбиране или наличието на читателски опит (Stanovich, 1986).

Наред с това, когнитивната теория определя понятието четене като: „сложна структура от постепенно усвоявани способности, компетентности и когнитивни стратегии” базирано върху представата за успешно реализиране на ученето – четенето (Kyosev, 2013, p. 348). Постава нормативност на овладяването на четенето, без да задава рамките

на успешността.

Според когнитивната психология **разбирането се свързва с възприетата от детето устно или писмено нова информация, а тя се отнася към старото знание, към това, което вече се знае и едновременно с това към новото знание, новата информация** (Krasteva, 2014).

Разбирането се представлява като когнитивен компонент на четенето. Разглежда се в две направления като разбиране на прочетеното и използването му като основно средство за учене. Изследването му е труден процес, тъй като е краен резултат от четенето, при което си взаимодействат текстът и индивидуалните особености на личността (<http://easereading.org>).

Отношението към четенето и анализирането на въпросите, свързани с неговата същност, има свое историческо развитие.

Психологичната теория разглежда четенето като предмет на детската, възрастовата и педагогическата психология, психотерапията, патопсихологията, психолингвистиката и др.

За психолозите разбирането е установяване на логични връзки между предметите чрез използване на наличните знания. То е един от резултатите на умствената дейност, определящ ефективността и пълнотата на преработването на получената информация. При несложен текст разбирането се осъществява още с възприемането. Когато трябва да се възприеме непознат и труден текст, осмислянето е сложен процес, предполагащ владенето на определени мисловни техники. Определят се **три начина, които читателят най-често използва, за да разбере дадена информация от хартиен носител:**

- отделяне на смисловите опорни пунктове – това е процес на филтриране и съкращаване на текста, без да се загубва неговата основа;
- антиципация – смислова догадка;
- реципация – мисленето връща към прочетеното под формата на нови мисли, възникващи в процеса на четене (Stankov, 2002).

М. Цветкова описва **разликата, която съществува между четенето при обучението и четенето при познанието**. По дефиниция обучението представлява предаване на готови знания, общуване между обучаващ и обучаван чрез посредничеството на учебник (книга). При него четенето изпълнява функцията на възприемане на съдържанието, като даденост и е само алгоритъм на информирането. Реализира се технологията на четенето като съвкупност от техники на конкретната човешка дейност, които не изискват задействане на мисълта или творческата активност. Четенето, което изисква изграждане на собствено отношение е четене на друго ниво. То е четенето за познание. Свързано е с придобиване на лична позиция по повод излаганото в текста, с формиране на гледна точка, която може да бъде различна от тази на автора или на отделен герой. В този случай

технологията на четенето се явява само като необходимата предпоставка, за да се осъществи първото ниво на взаимодействието. Повисокото ниво при образованието и познанието формира основата за всички интелектуални функции, спомагайки за изграждане на културния облик на читателя (Tsvetkova, <https://www.researchgate.net/publication/308727735>).

От психолингвистична гледна точка четенето се дефинира като „психолингвистична игра на отгатване, при която процесът на четене е еднакъв за всички езици” (Shopov, 1998, p. 65). В този смисъл, констатирано е, че четенето и слушането включват различно множество умения, но като дейност те съществуват, само ако всички умения се изпълняват в едно взаимно обусловено цяло. Слушането и четенето с разбиране се характеризират с едни и същи особености и затова при тяхното обяснение могат да се прилагат еднакви модели – конструктивистичен (трансакция или логически осмислена операция), обективистичен (информационен трансфер) и кибернетичен (Stankov, 2002; Ignatova, 2009).

В своето изследване Ал. Кьосев търси интегрално понятие за четенето, което да не забравя, че: „разчитането води до четене, четенето до разбиране, а разбирането е част от изключително сложни смислови, емоционални, фантазни и дори властови и политически процеси. Целите и мотивите, които задвижват читателския акт, имат смисъл на личностово ниво, на ниво на социалната група и на напреженията вътре в нея, между групите, на нивото на анонимните публики ... А в последна сметка и на нивото на историческия характер на тези публики и конфликтната промяна/промени на техните хоризонти. Но нито едно от тези нива няма да бъде налице, ако детето не се научи да чете по най-елементарен начин и не се мотивира да продължава” (Kyosev, 2013, p. 596-597).

Обучението и образованието в 21 век има нови измерения. Към него се предявяват претенции относно ефективността му в глобализацията се технологичен свят. То трябва да бъде гъвкаво, за да задоволи потребностите на съвременните деца, които притежават различна психическа нагласа, ценностна ориентация и социална енергия в сравнение с децата на 20 век. Появата на функционалната неграмотност изисква стимулиране на положителното отношение на децата/учениците към ученето, което да води до формиране на значими ценностни ориентации.

Неврофизиологичната теория на четенето прави опит за разкриване на връзката между информацията и нервната система на човека. Разглежда особеностите на мозъка, отнасящи се до четенето. Изяснява същността и ролята на разпознаването, фиксирането, запазването и възпроизвеждането на информацията за извършване на процеса на четенето.

В нашето съвремие **дигиталните технологии от една страна**

подпомагат възприемането на информацията, но от друга могат да породят затруднения у хората, които не могат да възприемат информацията от друг носител, различен от хартиения.

Ученикът с неговите психо-физиологични особености заема централно място в образованието, като се разграничават три вида учене – формално, неформално и самостоятелно.

St. Dehaene търси отговор на въпроса – защо само човешкият мозък има възможност да извършва специализации на невронни и нервни пътища, необходими за извършване на четенето и неговото разбиране. Описва като отговор на въпроса способността на мозъка на човек да реконструира чужди мисли и чувства с помощта на мисловните процеси и умственото възприемане, т.е. ментализирането им, и наличието на активно място за съхранение – паметта, изграден от невронна мрежа, която има възможност да се комбинира в нови връзки. При овладяването на четенето тези връзки придобиват нови възможности, за да се превърнат в читателски неврони, като променят броя и местоположението на техните синапси, дендритни дръвчета и аксони (Kyosev, 2013; Ignatova, 2009).

Детето опознава действителността около себе си по различни начини. Някои неща знае благодарение на паметта, а други може да си представи с помощта на въображението. Трети усеща със сетивата и чувствата си, докато до четвърти стига с помощта на разума и логиката. Знае как да действа или да прави нещо, т.е. притежава умение за извършване на определено действие като да танцува, да плува, да чете, да пише и т.н.. Непосредственият опит при научаването на нещо също е източник на разбирането, а от там и на познаването. Жизненият опит на детето не е само това, което възприема в момента, а включва всичко онова, което е натрупало и съхранило в паметта си в течение на времето. Придобива го благодарение на пет сетива, които не работят изолирано, а взаимно се допълват.

Според Им. Кант човекът не е пасивен при приемането на информацията от външния свят. Не опознава света чрез готови структури. Опознаването на света се извършва чрез проявена спонтанна активност, като дейност по изследване и установяване на ред в познатото. Възрастовите ни особености предопределят степента на овладяването и разбирането на познанието, което идва до нас чрез езика и чрез способността на хората да споделят знание (Georgieva et al., 2005).

Това е основанието, което налага необходимостта да се проследят психичните особености на детето, имащи отношение към формирането на основните предграмотителни и оgramотителни умения още преди постъпването му в училище. На тази база ще бъде възможно планирането на специализирано психолого-педагогическо въздействие, което ще повлияе положително върху успешното обучение на ученика в първи клас.

Съвременните деца живеят в ерата на технологичното общество. Ст. Георгиева-Лазарова анализира особеностите на тяхното мислене. Обобщава данни от изследвания в областта на невробиологията, които доказват, че постоянното използване на цифровите технологии формира у подрастващите умения, възприятия и начин на мислене много различни от тези на предходните поколения. Начинът им на учене се променя във визуално-кинетичен, характеризиращ се с многоканалност на възприятията, многозадачност, нелинейно визуално мислене, постоянно очакване на връзка с техни приятели и непрекъснат достъп до информационни канали. За поколениято Z родителите са повече съветници и партньори, отколкото авторитарни личности. Подрастващите се стремят бързо да консумират удоволствията на възрастните, като нямат търпение да им се случват нещата, както и желание да четат книги. Тяхното ежедневие е невъзможно без мобилни технически средства, компютри и т.н.. Прякото общуване лице в лице почти не съществува в живота им извън училище. Поради тези причини от образованието в нашето съвремие се очаква да подсили качествени човешки взаимоотношения, междуличностни връзки, разнообразие и сътрудничество, комуникирайки чрез различни познавателни канали (Georgieva-Lazarova, 2012).

Въпреки своите различия от предходните поколения, съвременните деца продължават да живеят в света на знаците. Използват ги като в определени ситуации самите те се разглеждат като обект на изучаване в семиотиката (Pasar, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/305-322.pdf). Науката, която има за свое изследователско поле знаците и знаковите системи, се нарича семиотика.

Семиотичната теория разглежда четенето в прагматичната теория на знаците. Възприема буквата като: предмет и знак, средство на речта и средство за комуникация. Обобщава писмения текст като знакова система. Определя четенето като декодиране на текста. Анализира и систематизира бариерите пред разбирането при четене.

Семиотиката търси и предоставя начини как децата да се ориентират в полисемиотичното езиково пространство: как да демонстрират значението на думите чрез рисунка; да търсят първоначалните значения на изразите; да разясняват думите. Педагогическата цел на употребата на семиотичния подход е да се развият речевите умения и да се приобщават малките ученици към четенето, като чрез семиотичната дидактика се осигурява избор и възможност за самостоятелно ориентиране и лична инициатива сред множество теми. Да се използва голямо разнообразие от дейности, които да активират основните видове възприятия на информацията, като се прилагат различни начини на взаимодействие с текста – диалог, изследване или рефлексия (пак там).

Семиотиката разглежда **разбирането на информацията при**

човешкото общуване като зависещо от думите и видимите сигнали, които предават смисъла – съдържанието. В този контекст комуникацията се разглежда като осъществяваща се между подател – източник на информацията; съобщение – съдържанието, закодирано чрез символи; канал – информационния носител и получателя – лицето, което ще интерпретира съобщението. При извършването на семиотичен анализ на художественото произведение са заложени понятията знак, знакови системи, отношения между знаковите системи, разкриващи се чрез анализиране на личността на героя, неговото поведение, речта му, жестове и мимики и т.н.. Учениците превключват между различни семиотични кодове – иконичен /илюстрации/, вербален /текст/ и смесен /анимация/ (пак там).

Информационната теория разглежда четенето във връзка с информационното поле. Възприема четенето като процес за запазване на информационното равновесие и като фундамент на информационната култура на човека.

Измерението на проблемите, свързани с четенето в нашето съвремие, произтича от променящата се информационна среда, в която функционира човешкото съзнание. **Характерна за съвременната информационната епоха е информационното претоварване, поради което хората имат все по-малко време за задълбочено четене.** У читателя на 21 век се поражда необходимостта от по-бърза обработка на информацията. Затова той трябва да развие количествено по-ефективни стратегии за четене, като: бързо четене за разбиране на повърхностно ниво; преместване на погледа по текста в търсене на ключови думи или определен вид информация; целенасочено решение да не се чете даден текст или част от него и т.н. Г. Няголов, позовавайки се на вижданията на С. Lankshear & М. Knobel (2012), обобщава, че: „четенето вече не се ограничава до традиционните писмени текстове, а се простира до нелинейните, интерактивни, динамични и визуално сложни текстове, предавани чрез аудиовизуални медии и световната мрежа. В резултат на тези процеси започва да се говори за „новите грамотности“ (Nyagolov, p. 13, <http://hdl.handle.net/10506/2439>).

Отчита се важната роля на мултимодалната и цифровата грамотност като част от информационната култура на човека. Мултимодалната грамотност за разлика от традиционната грамотност се основава на невербалните начини на действие /визуален, звуков, жестови и пространствен/ на комуникация и убеждаване. При традиционната грамотност езикът се преподава систематично, т.е. използват се вербалните начини. Цифровата грамотност се изразява в способността за сърфиране, търсене, филтриране, оценяване и управляване на данни, информация и цифрово съдържание. С възможността да се комуникира и да се работи с помощта на цифрови технологии, да се използват безопасно, защитавайки данните и поверителността. Съобразявайки се с

множеството от различни грамотности, от педагога се очаква да умее да организира обучението в благоприятна инфраструктурна среда, като трансформира информацията във взаимосвързани структури от образователните цели, надеждни инструменти за оценяване и функционални педагогически подходи (пак там).

Социологическата теория на четене се отнася до социологически методи за изследване на четенето. Прави опит да направи социологическа типология на читателя. Разглежда съвкупността от читатели като читателска аудитория и читателски общности. Отнася се до ключовите социологически проучвания през XXI в. в световен и национален мащаб.

Психометричните и когнитивните образователни изследвания започват да задават рамката на добрите преподавателски практики, свързани с четенето в няколко направления: формиране на съзнание у детето за звуковите сегменти на речта; преподаване на съществуващата връзка между буква и звук; преподаване на граматиката на даден език и преодоляването на трудностите, свързани с това; преподаване на reading fluency – правилно, бързо и свободно четене без много усилия. Акцентът при обучението по четене се поставя върху когнитивния елемент – разбирането при четене. Дават се насоки за работа върху неговото овладяване в няколко посоки:

- Узнане на непознатите думи при възприемане на текст с цел развитие на речника на дете. Запознаване с многозначността на думите употребени в текста;

- Читателят трябва сам да може да стига до конструиране на собствено значение след запознаване с даден текст. Затова той трябва да притежава набор от стратегии за разбиране. Ролята на учителя да анализира затрудненията, които учениците му изпитват при достигането до смисъла. На тяхна база да им помогне да го достигнат чрез използването на: добре структурирани и ясни въпроси изискващи конкретни отговори; изясняване и предсказване на смисъла; разглеждане на илюстрации; връзки с други произведения и обясняване на целта на комуникацията;

- Използване на метакогнитивни стратегии, чрез които ученикът самостоятелно е в състояние да наблюдава и контролира собствените си процеси на разбиране и усвояване на информацията (Kyosev, 2013).

Заклучение

Разкриването същността на четенето като важен фактор за социалната и професионалната реализация на личността ще продължава да вълнува много изследователи, които ще го разглеждат от различна гледна точка и с различно изследователско поле. Доколко четенето с разбиране ще бъде овладяно и използвано за усъвършенстване от отделния човек е въпрос на формираните умения по време на училищното му обучение, лични приоритети, психологически възможности и нагласи.

Използвана литература:

- Георгиева, М., Р. Йовева, Ст. Здравкова.** (2005). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен: Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”.
- Георгиева-Лазарова, Ст.** (2012). *Обучение в дигитална среда*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”.
- Игнатова, Д.** (2009). *Четене и специфичните му нарушения. Теоретични аспекти и социални перспективи*. София: Парадигма.
- Кличникова, З.** (1983). *Психологическите особености на обучението на чуждоезичен език*. Москва.
- Кьосев, Ал.** (2013). *Караниците около четенето. Научни дискусии, публични дебати и институционални конфликти около природата и състоянието на четенето 1960 – 2012 г.* София: Сиела Норма АД.
- Станков, В.** (2002). *Евристични предизвикателства в съвременния свят*. София.
- Танкова, Р.** (2012). *Алтернативи по пътя на грамотността. Технологии за обучение по четене и писане на деца и неграмотни възрастни*. София: Просвета.
- Хотаман, Д.** (2003). Четене и четене с разбиране. *Първа Балканска конференция Образование – глобална идентичност и културно разнообразие*. Ст. Загора, 26–27 юни 2003, Том 3, 26–32.
- Шопов, Т.** (1998). *Вторият език*. София.

Интернет източници

- Василева, В.** *Четенето като знание и съвременните компетентности* (в университетите, в библиотеките и в общественото битие). <https://bpos.bg/publication/18690>
- Георгиев, Л.** *Психология на развитието и възрастова психология*. София, 2005 г. <http://odz3.org/wpcontent/uploads/2016/06/Психология-на-развитието.pdf>
- Кръстева, А.** *Разбирането – иманентен компонент на критическото мислене*. <https://ankrasteva.files.wordpress.com/2011/09/razbiraneto.pdf>
- Няголов, Г.** *Четенето като компетентност на XXI век*. <http://hdl.handle.net/10506/2439>
- Паслар, М.** *Семиотичният подход като методологическа основа за формиране на комуникативно-речевите умения у малките ученици*. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/305-322.pdf
- Програма за конкурсен изпит за докторанти по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки
Медии и комуникации. *Теория на четенето*. https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qhm6P0rVMP8J:https://www.unisofia.bg/index.php/bul/content/download/234313/1558595/file/Teoria%2520na%2520cheteneto_20202021.pdf+&cd=1&hl=bg&ct=clnk&gl=bg
- Цветкова, М.** *Девации при екранното четене*.

- <https://www.academia.edu/22658804> (Последно достъпен 15.12.2021 г.)
Цветкова, М. *Неуловимият читателски избор. Библиопсихологична симетрия между книгата и читателя.*
<https://www.researchgate.net/publication/308727735>
- Цветкова, М.** *Субкултури на четенето.*
<https://www.researchgate.net/publication/306017914>
- Четенето – лесно и приятно. *Помогало за учители.* <http://easereading.org>
- Шопов, Т.** (2021). *Педагогика на езика.* София.
<https://www.researchgate.net/profile/Todor-Shopov-2/publication/348907296>
- Council of Europe Language Policy Portal.*
<https://www.coe.int/en/web/language-policy/home>
- Stanovich, K.** (Autumn, 1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly*, 21(4), 360–407.
https://www.psychologytoday.com/files/u81/Stanovich_1986_.pdf

References

- Georgieva-Lazarova, St.** (2012). *Obuchenieto v digitalna sreda.* V. Tarnovo: UI “Sv. Sv. Kiril i Metodii”.
- Georgieva, M., R Yoveva, St. Zdravkova.** (2005). *Obuchenieto po Balgarski ezik i literatura v nachalното uchilische.* Shumen: Shumenski universitet “Episkop Konstantin Preslavski”.
- Hotaman, D.** (2003). Chetene i chetene s razbirane. In *Parva Balkanska konferencia. Obrazovaniето – globalna identichnost i kulturno raznoobrazie.* St. Zagora, 26–27 uni 2003, Tom 3, 26–32.
- Ignatova, D.** (2009). *Chetene i specifichnite mu narushenia. Teoretichni aspekti i socialni perspektivi.* Sofia: Paradigma.
- Kiosev, Al.** (2013). *Karanicite okolo cheteneto. Nauchni diskusii, publichni debate I institucionalni konflikti okolo prirodata i sastoianieto na cheteneto 1960 - 2012 g.* Sofia: Siela Norma AD.
- Klichnichkova, Z.** (1983). *Psihologicheskie osobenosti obuchenia chteni na inostrannom iazike.* Moskva.
- Shopov, T.** (1998). *Vtoriat ezik.* Sofia.
- Stankov, V.** *Evrestichni predizvikatelstva v savremennia sviat.* S., 2002.
- Tankova, R.** (2012). *Alternativi po patia na gramotnostta. Tehnologii za obuchenie po cetene i pisane na deca i negramotni vazrastni.* Sofia: Prosveta.

Inrernet istochnici:

- Cheteneto – lesno i priatno. Pomagalo za uchitelia.* <http://easereading.org>
- Georgiev, L.** *Psihologia na razvitiето i vazrastova psihologia.* Sofia, 2005.
<http://od3.org/wpcontent/uploads/2016/06/Психология-на-развитието.pdf>
- Council of Europe Language Policy Portal.* <https://www.coe.int/en/web/language-policy/home>

- Krasteva, A.** *Razbiraneto – imanenten komponent na kriticheskoto mislene.*
<https://ankrasteva.files.wordpress.com/2011/09/razbiraneto.pdf>
- Niagolov, G.** *Cheteneto kato component na XXI vek.*
<http://hdl.handle.net/10506/2439>
- Paslar, M.** Semiotichniat podhod kato metodologicheska osnova za formirane na komunikativno-rechevite umenia u malkite uchenici.
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/305-322.pdf
- Programa za konkursen izpit za doktoranti po profesionalno napravlenie 3.5. Obshtestveni komunikacii i informacionni nauki Medii i komunikacii. *Teorii na cheteneto.*
https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:qhm6P0rVMP8J:https://www.unisofia.bg/index.php/bul/content/download/234313/1558595/file/Teoria%2520na%2520cheteneto_20202021.pdf+&cd=1&hl=bg&ct=clnk&gl=bg
- Shopov, T.** (2021). *Pedagogika na ezika.* Sofia.
<https://www.researchgate.net/profile/Todor-Shopov-2/publication/348907296>
- Stanovich, K.** (Autumn, 1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly*, 21(4) (Autumn, 1986), 360–407.
https://www.psychologytoday.com/files/u81/Stanovich_1986_.pdf
- Tsvetkova, M.** *Deviatsii pri ekrannoto chetene.*
<https://www.academia.edu/22658804> (Последно достъпен 15.12.2021 г.)
- Tsvetkova, M.** *Neulovimiat chitatelski izbor. Bibliopsihologichna simetria meghdu knigata i chitatelia.* <https://www.researchgate.net/publication/308727735>
- Tsvetkova, M.** *Subkulturi na cheteneto.*
<https://www.researchgate.net/publication/306017914>
- Vasileva, V.** *Cheteneto kato znanie i savremennite kompetentnosti (v universitetite, v bibliotekite i v obshtestvenoto bitie)*
<https://bpos.bg/publication/18690>

Author Info:

Prof. DSc. Antonia Toneva Krasteva

Faculty of Education

"St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo

e-mail: a_krasteva@mail.bg

Miroslava Petkova Miteva-Teneva

PS „Dr Ivan Seliminski” – Sliven

e-mail: mirka78@abv.bg